Pere Calders i el seu món

per Montserrat Roig

Només he vist en Pere Calders dues vegades. L'una tingué lloc a casa seva a fi de treure material per a aquesta mena de reportatge-entrevista, i l'altra, uns quants mesos abans, a casa d'en Tísner, a rel d'un col·loqui que versava sobre la procedència o improcedència dels premis literaris. El col·loqui resultà una de tantes coses d'aquest país que moren irremeiablement a l'aigüera dels projectes —altrament, si n'hi ha alguna que ens ha sortit rodona ha estat fruit de l'atzar o d'una afortunada improvisació—, però jo en vaig treure un parell d'impressions acceptables: la primera, la coneixença de persones, com és ara un Tísner o un Calders, i la segona, la possibilitat d'augmentar el meu escepticisme davant les propostes que, maldant per solucionar problemes col·lectius, se'n van en orris ja des del paper. Com és natural, el col·loqui no fou publicat i les il·lusionades idees de més d'un s'hagueren de conformar a romandre, ara per ara, dins el més conspicu silenci. I no és que titlli de babaus els qui creuen que aquest país no necessita adob, sinó que m'afiguro que les solucions més plausibles han de venir per un altre cantó. Però això són figues d'un altre paner.

De tota la gent que hi havia al col·loqui, en Calders fou dels qui em cridaren més l'atenció. En primer lloc perquè gairebé no deia res i es veia que observava molt, i després, per la seva peculiar manera d'estar-s'hi. El seu posat denotava insistència a passar inadvertit: seia en un cantó, una mica com si estigués a la gatzoneta, contestant els abrandaments destructors dels més joves —Carandell, Perich, Saladrigas i una servidora— amb un gest molt correcte d'enteniment i amb to de veu rítmica i mesurada. *Això que vostè diu és molt simpàtic, però...* A mi, aquest «simpàtic» i aquest «però» em posaven francament nerviosa. Era la primera vegada que algú qualificava així la meva irritada passió contra els batibulls culturals d'aquí, i això em sorprenia i m'atabalava perquè, sovint, la gent censura la nostra impertinència, o bé ens mira amb reticent paternalisme, tot exclamant amb els ulls: «ja els passarà, pobrets, encara són joves», cosa que m'esperona la iniciativa polèmica.

El segon cop que he vist en Calders ha estat fa molt poc i a casa seva. No havia passat mai per un habitacle tan polit, tan endreçat, tan immaculat. En un lloc de privilegi geogràfic —a la vella eixampla barcelonina, davant els Encants de Sant Antoni, allà on encara la gent es coneix de balcó a balcó i rega les enfiladisses que senyoregen les petites terrasses—, el seu pis s'enlaira per damunt els plàtans ciutadans. Una catifa verda i lluenta *quan arriba el bon temps i la llum es filtra a través de les fulles dels arbres...* nodreix, del balcó estant, la il·lusió que el sòl del carrer és a un pam del nas. *Jo crec que a l'Ajuntament hi ha algú decidit a assassinar els arbres... diuen que els troben provincians i que fan la ciutat pobra.* En Calders cerca, enyoradís, les clarianes d'espai que les fulles permeten d'entreveure: petits nuclis d'asfalt que semblen volves. Repenjat a la barana de la seva terrasseta, d'on s'escampa una esparreguera molt fèrtil, pensa, com jo, en les innombrables estafes que fan a una ciutat que cada dia deixa una mica de ser nostra. Al darrera xiscla, impertinent, un ocell.

La cambra on parlem és extraordinàriament neta, amb desfici. Gairebé diria que gaudeix d'una netedat insolent. Als mobles, ni un bri de pols. Al meu costat hi ha un gerro amb clavells de color de rosa, d'un color blanquinós, esmorteït; semblen clavells de compromís, pàl·lids, sense esma. Damunt la taula —una taula més aviat petita i rodona—, un fruiter amb uns préssecs excitants, ratllant quasi l'erotisme bucal, i a frec de pell, com fent-los ombra, un meló. A les parets hi ha de tot: a l'esquerra, un rellotge de tall popular, amb un tic-tac tranquil, calmós —un rellotge d'aquells que només voldries sentir a la nit, quan ets sol, durant aquelles hores en què desitges que no t'acompanyi res més que el silenci segur i discret dels objectes—, i a la dreta, uns petits prestatges per a desar-hi pipes, una ingent, enorme, atabaladora muntanya de pipes. Al seu davant s'arrengleren, amb cura, llibres i peces d'art, col·locades, aquestes, en distàncies exactes damunt el radiador. Al fons, endevino un telèfon de color blau clar penjat a les parets d'un passadís empaperat de flors.

En Pere Calders té una cara ocellívola, d'au de bosc, petita, entre garneua i plàcida, i un front ampli, absent, suposo, de suors indiscretes i amb unes grans entrades. Al rostre li llueixen uns ulls vius blauencs i arrecerats per ulleres, uns ulls més aviat enigmàtics i d'un color gelosament tancat, introvertit. La seva testa, punxeguda, no harmonitza amb la simetria dels trets facials. Vesteix de manera impecable, bé que senzilla, i malgrat la xafogor d'aquests dies d'estiu que ens fan gruar d'impaciència física, el coll de la seva camisa resta tancat fins al darrer botó, damunt el qual una corbata li confegeix un to entre conservador i endreçat. D'estatura més aviat baixa i d'espatlles amples i perfilades, les seves mans són petites i molt expressives, amb gestos sense ampul·lositat però rítmicament controlats. De tracte agradable, bé que al començament és distant, parla de pressa, ordenadament, i amb un to de veu no gens estrident, gairebé radiofònica. Conserva una parsimònia honorable, d'home que se les sap totes però que no vol escampar-ho, per discreció o per nissaga educativa, vés a saber, i no perd el temps amb exclamacions gratuïtes, matusseres, fora de lloc. No pronuncia cap paraula de «baix to», com diria aquella... I les inflexions del seu tarannà bucal són perfectament controlades. La seva imatge correspon a la d'un personatge mitjà a qui, a més, li agrada de ser-ho. Calibra amb respecte, i també, cal dir-ho, amb una engruna de sorneguería pagesa, l'interlocutor. No provoca, com tantes pseudofigurasses del nostre país que es deleixen per representar el paper de patumetes, cap sensació d'incomoditat, ans al contrari: amb la seva atenció vers l'altre desperta un sentiment compartit de civilització. Si no fos que m'ha parlat dels seus orígens, afegiria que convida a endevinar una personalitat feta a mig aire entre el

camp i l'urbs, entre la calma de l'horabaixa solitària i la polidesa higiènica de les ciutats-monstre.

Fins que tenia nou anys visqué a pagès amb la seva mare —la qual li ensenyà d'escriure i de llegir— i amb la seva àvia. El comediògraf Vicenç Calders, que era el seu pare, feia de viatjant per a sostenir-los econòmicament. El marcà això de no anar a escola fins gran, fill únic com era. Quan la família Calders es traslladà a Barcelona, ell anà a raure a la famosa escola del senyor Peronella — «Mossèn Cinto», es deia. Allí conegué en Tísner, amb qui l'uniria una amistat indestructible i amb qui hauria de passar els esdeveniments més importants de la seva trajectòria, com és ara l'exili, la guerra, el camp de concentració, i amb qui seguiria una insubornable voluntat d'escriure. A quinze anys es matriculà a l'Escola de Belles Arts, i mentre hi estudiava, anava amb un dibuixant de publicitat. En Calders sentí de molt jove una

decidida vocació d'escriptor i, com tants d'altres creadors de l'època, tingué una sortida plausible per al seu rau-rau literari: el món del periodisme. *Des dels disset anys que escric. I professionalment també vaig començar molt jove: en Tisner, que treballava al «Diario Mercantil», m'hi va fer entrar així que hi hagué una vacant de redactor. Allí encapçalava els telegrames que arribaven. Durant la guerra vaig treballar a «La Rambla» i, fent de soldat, vaig col·laborar a «Treball», del PSUC.*

Si hi ha algú que no ha estat marcat per la guerra és per una de dues causes: o bé perquè és un foll inguarible, o bé perquè ha nascut cap als setanta i encara no parla. En Calders evoca els anys bèl·lics com de passada, com aquell qui no vol la cosa, *hi vaig anar voluntari, un any i mig aproximadament. Vaig ser a Terol, a la reraguarda. La meva experiència al front no va ser tan dura com la d'altres companys; la veritat, perquè com que jo era dibuixant, em van fer topògraf d'Estat Major i, almenys, dormia sota cobert i no conservo l'experiència dolorosa de la trinxera o de la primera línia. Passava força gana, però no tanta com els soldats. Quan venia a Barcelona de permís, trobava que la meva família en passava més que no pas nosaltres...*

Si fos així i prou, creuríem que el record del terrabastall només significà, per a Pere Calders, la permanència d'una impressio epidèrmica, aviat desapareguda en els terrenys de la immemòria. Però hi ha *Unitats de xoc*, una obra-document escrita al front, de la qual Carles Riba parlà com «el testimoniatge d'un home que sent el seu destí individual de sobte endut per esdeveniments que no li són commensurables, i ho accepta, amb l'única condició —però ho és tot— de mantenir la plenitud humana en el seu nivell més alt i més pur». Davant la lucidesa d'un home que no renuncia massa fàcilment al seu món, tantes voltes conquerit a base d'íntimes claudicacions, el que després pugui dir de la pròpia experiència no pot ser tingut en compte. Perquè, en definitiva, el que val de l'artista, de l'intellectual o de l'escriptor, mai no és la realitat viscuda en present, sinó el profit dialèctic que hom pugui treure del passat. El que cal considerar és el que en resta, o sigui l'obra d'art, pensament o creació, vàlida en un sentit universal.

Com per a tants d'altres, la resposta final dels esdeveniments bèl·lics fou l'exili. *Vaig anar a raure al camp de concentració de Prats de Molló, d'on em vaig escapar amb més artistes i escriptors, com en Nyerra i en Tisner. Fou gràcies a aquell, perquè, en veure que el panorama era molt trist, se'n va anar a visitar l'alcalde de Prats de Molló —s'havia fet amic, abans, d'un tinent, gendarme del camp, el qual li havia donat permís per anar a comprar aspirines al poble— i li va dir que érem un grup d'escriptors i d'artistes catalans que ens ho passàvem molt malament i que si no sortíem aviat del camp ens moriríem de gana, i l'alcalde, que era un pagès català de la part francesa, va dir que ell de les coses dels intel·lectuals no hi entenia i que anés a veure el senyor notari, i aquest, que era un vellet molt simpàtic, li va dir que no ens podia treure del camp però que si ens n'escapàvem viuríem a casa seva. En vam fugir travessant el riu de nit, i vam estar-nos a casa del notari fins que el Comitè Universitari de Tolosa no ens reclamà.* S'estigué tres mesos a França, d'on conserva un record agradable, i després passà a Mèxic, per a deixar-hi escolar vint-i-tres anys de la seva vida somiant l'irrenunciable retorn. L'adaptació a la nova circumstància —aquella que obliga l'exiliat a acceptar, si més no momentàniament, un període de marginació— no fou mai acomplerta del tot per Pere Calders. En realitat representà una etapa provisional, en què calia obeir els imperatius immediats de la subsistència més que no pas idealitzar situacions utòpiques. M'ha semblat veure que l'exili d'en Pere Calders no significà el mateix o, almenys, no fou admès de la mateixa manera que ho fou per d'altres companys seus. Un cas de comparació podria ser en Tísner, el qual veié com a única sortida de salvació la renúncia ineluctable del passat, de la tradició coneguda, per a impregnar-se d'altres cultures. Mèxic és un país essencialment diferent, i aquesta diversitat radica precisament en els conceptes bàsics, com el de la vida i la mort, que han configurat tot el pensament occidental. Tísner el conegué i s'hi endinsà; en Calders també el conegué —n'és prova un tresor de la narració breu: *Gent de l'alta vall*, en què la psicologia de l'indi hi és reflectida d'una manera suggestiva—, però no s'hi arrelà mai per por de perdre allò que anteriorment l'havia ajudat a ser el que era. Són dues positures d'una exacta validesa: llur diferència és temperamental.

Vivia sempre entre catalans, treballava a l'editorial UTEHA, feta a base de refugiats i que, de fet, és la casa on encara treballo. Em sembla que ningú no s'hi incorporà del tot: els matrimonis mixtos, per exemple, resultaren gairebé sempre un fracàs. Potser es tracta d'una enorme diferenciació psicològica, de caràcter i, encara que la paraula sigui desagradable, de raça. Els refugiats érem un petit poble enmig d'una gran ciutat. Aviat vaig entrar a la UTEHA, una casa mexicana que comprà, més tard, la Montaner i Simon d'aquí. Hi treballava com a dibuixant tècnic, i també col·laborava en revistes literàries, com «El Pont Blau», que jo vaig batejar recordant «El pont de la mar blava» de Nicolau d'Olwer, aquell llibre tan bonic... L'oportunitat de tornar, la vaig tenir gràcies al senyor Gonzàlez Porto, l'amo d'UTEHA i de Montaner i Simon, que volia incrementar les edicions a Barcelona i m'hi va enviar. Haig de reconèixer que, tant la meva dona com jo, en teníem moltes ganes, els fills s'anaven fent grans i el problema d'arrelament entre els qui neixen allà és terrible.

Hi ha refugiats que són menjats, devorats pel país d'exili. Crec que cinc anys vivint a fora són fatals, però els primers exiliats que tornaren, un Ferran de Pol, un Sales, la passaren magra. En Pere Calders va tornar al moment culminant de les eufòries col·lectives. Econòmicament, l'entrada massiva a la societat de consum, l'*era de l'electrodomèstic*, possibilitava a les classes mitjanes un benestar de què no havien gaudit mai. Era el temps de l'expansió de l'editorial catalana, dels grans i irrealitzables projectes, de les empreses utòpiques. Semblava un esclat generador de realitats... Però tots dos, en la conversa, admetem que la gent continua tan ensopida com sempre, que res, o molt poc, no ha canviat. I mentre ell m'explica que no ha idealitzat mai el país, que no espera trobar-se amb un poble vibrant, penso en els lligams que m'uneixen amb la gent de la seva edat. Sense generalitzar, comento que, a grans pinzellades, els qui, com ell, visqueren èpoques de lluita concreta m'atreuen molt més que no pas els de la generació intermèdia, els qui sofriren una adolescència grisa i apàtica durant els tristos anys de la primera postguerra, uns anys que els convertiren en uns éssers asèptics i esterilitzats.

Pere Calders se sostingué tants anys allunyat del que era seu a base de la idea de país. És dels qui creuen qué encara hi ha un país per salvar. *Encara que admeto que aquesta idea de país canvià, certament, entre la nova gent educada pels vencedors. La nostra visió, feta a base de més autonomia, no es reprodui després de la guerra. Nosaltres teníem tants diaris en català com ara en surten en castellà. Cada comarca tenia el seu periòdic. Era una premsa viva, de diverses tendències, de tots els colors polítics...* Realment, sembla un altre país, bé que no cal, tampoc, idealitzar-lo. Però crec que precisament el que manca a la meva generació, és haver vibrat algun cop, haver sentit a l'espinada el gaudi d'alguna eufòria col·lectiva. A la meva generació, si hagués de tenir algun color, li posaria el groc de les malalties hepàtiques, i no precisament per l'ensopiment, sinó per l'absència de salut històrica.

Aquí faig una vida moderada, exemplar, austera, modèlica. De casa a la feina, de la feina a casa. No viatjo mai: des de l'any seixanta-tres no he sortit d'Espanya. Diversions? Les de casa: música, televisió. M'agrada molt, la televisió. Hi tinc una autèntica passió, però això no ho digui, eh? Em desqualificarien per sempre. M'agraden els programes d'acció i de violència... això no ho posi... què li diré... Mannix, Ironside, Los Intocables, Audacia es el juego... *Però aquest darrer no el veig tant, perquè m'agrada anar a dormir d'hora. També em plauen les pel·lícules de l'oest, de gàngsters. Una altra diversió, per a mi, és passejar per Barcelona. Cada dia ho faig amb la meva dona. Anar a la Rambla, seure en una cadira i mirar tothom qui passa és fantàstic... Coses de vells.* I jo que me'l miro i penso que els joves també les patim, aquestes coses de vells. La Rambla és, per a nosaltres, el nucli d'atracció, el que ens recorda les sublims mitjanies de Barcelona, d'una Barcelona bellament situada entre el provincianisme més contradictori i el cosmopolitisme d'una ciutat quasi adolescent.

Hi ha escriptors que traslladen la realitat directament a l'obra literària, gairebé amb la fidelitat de la fotografia —bé que, entenguem-nos, aquesta fidelitat sempre serà subjectiva—, i n'hi ha d'altres que la hi traslladen fent un giravolt: traduint, sota la fórmula de la racionalitat artística, les zones més inconscients de l'home. Aquest és el cas de Pere Calders: «Sovint juguem amb l'absurd; però és amb més freqüència que l'absurd ens mou a batzegades, ens domina, i dóna a la nostra vida un contingut que ens meravella principalment a nosaltres mateixos», deia, quan tenia vint-i-quatre anys, a *El primer arlequí*.[1] Jo diria que el conjunt de la seva producció és fruit del seu món interior, d'un món en constant ebullició, latent, que no troba uns mitjans idonis per a expressar-se. Si haguéssim de creure en la força de les modes literàries, oscil·lants però imperatives, crec que l'obra de Pere Calders hauria de ser més llegida, més discutida i comentada. Tret del cas de *Gent de l'alta vall*[2] —la més típicament realista, bé que hi insinua personatges esperpèntics—, tota la seva narració voreja l'absurd, l'atzar, l'imprevist, concebuts no des del punt de vista de l'excentricitat o de l'aberrància, sinó d'allò que és normal en l'aparent conducta dels personatges. Aquests, la majoria van solitaris i sense cap rumb, com és fàcil d'endevinar a *Cròniques de la veritat oculta*,[3] i el que semblen cercar, en definitiva, és una explicació racional d'un món que no sembla posseir-ne cap. Així, si Pere Calders no està de moda, no és culpa d'ell, sinó més aviat del nostre esbravament literari o del desconeixement d'allò que ens significa més aproximativament.

Mentre escuro la darrera gota del uisqui que m'ha ofert, discuteixo amb ell sobre la necessària professionalitat de l'escriptor. En aquest punt, el darrer, la discrepància és absoluta. Se m'enterboleix el pensament per l'alcohol i no m'atreveixo a plantejar la qüestió en termes durs. Són dues opinions que contrasten i que mai no arribaran a entendre's. M'adono que a fora s'enfosqueix i, com que som al bell mig de la canícula, penso que deu ser molt tard. El deixo amb la seguretat que ell s'endinsarà dins el refugi del somni per a crear. Jo, la veritat, em refugio en un sistema intermitent de galàxies literàries gràcies a quatre gotes d'alcohol. — MONTSERRAT ROIG.

(Fotos: Pilar Aymerich.)

1.—«Quaderns literaris», 110. 1936.
2.—Editorial Albertí, Barcelona 1957.
3.—Editorial Selecta, Barcelona 1954. El conjunt de la seva obra narrativa ha estat publicat a *Tots els contes (1936-1967)*. Llibres de Sinera, Barcelona 1968.